

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

про дисертаційну роботу Ющишиної Оксани Миколаївни з теми «Прізвищеві назви і прізвища Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст.», подану до спеціалізованої вченої ради К 11.051.14 у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова

Антропонімічні студії в Україні мають давню історію (перші ономастичні розвідки В. Ю. Охримовича, М. Ф. Сумцова, І. Я. Франка присвячені описам саме прізвищевих систем), охоплюють широке поле об'єктів номінації (аналізуються імена (С. Л. Брайченко, Т. В. Буга, М. О. Демчук, Л. О. Жмурко, Л. П. Зайчикова, О. Ю. Касім, Р. Й. Керста, Г. В. Кравченко, Л. Л. Кракалія, О. Д. Медведєва, Р. І. Остап, Н. О. Свистун, М. І. Сенів, І. Д. Скорук, М. Л. Худаш, О. В. Чорноус, І. С. Шоля), прізвищеві назви і прізвища (Ю. Б. Бабій, Б. Б. Близнюк, Н. Ю. Булава, Г. Є. Бучко, О. Я. Добровольська, І. В. Єфименко, І. І. Ільченко, І. А. Корнієнко, Л. О. Кравченко, О. О. Марочкіна, Т. В. Марталого, О. Д. Неділько, Ю. М. Новикова, Р. М. Падалка, Г. Д. Панчук, В. Д. Познанська, Ю. К. Редько, І. Д. Сухомлин, Л. О. Тарнавецька, І. Д. Фаріон, Ю. І. Фернос, П. П. Чучка, С. В. Шеремета), псевдоніми (О. І. Дей, О. В. Петрова, Н. М. Павликівська, А. Р. Урум), неофіційні антропоніми (О. В. Антонюк, О. В. Вербовецька, В. В. Катернюк, І. І. Козубенко, М. Я. Наливайко, В. А. Павлюк, М. В. Тимінський, Н. М. Федотова, А. П. Чучвара), антропоформули (С. М. Медвідь-Пахомова) тощо) і, як бачимо з вище наведеного переліку, характеризуються високою активністю, що дозволяє говорити про пріоритетність вивчення власних найменувань людей у середовищі ономастів.

Передусім увага дослідників зосереджується на прізвищевих назвах і прізвищах, причому охоплено різні регіони України: Центр (Лубенщина,

Північний Степ, Полтавщина, Середня Наддніпрянина, Уманщина), Схід (Північна, Центральна і Східна Донеччина, Слов'янський район Донеччини), Захід (Бойківщина, Верхня Наддністрянщина, Гуцульщина, Закарпаття, Західне Поділля, Лемківщина, Опілля, Північна Тернопільщина), Південь (Дніпровське Припоріжжя, Нижня Наддніпрянина, Правобережне Побужжя) і Північ (Житомирщина). Однак територія Центральної Хмельниччини ще не була об'єктом ономастичного вивчення, тому потреба комплексного опису системи прізвищевих назв і прізвищ цього регіону, безумовно, зумовлює актуальність теми дисертаційної роботи О. М. Ющишиної.

Дослідження пов'язане з науковою темою кафедри української філології Хмельницького національного університету «Проблеми філології: історія і сучасність». Тема дисертації затверджена вченою радою зазначеного навчального закладу (протокол № 6 від 31 січня 2012 року).

Результати наукових пошуків апробовані шляхом виступів на 19 наукових і науково-практичних конференціях та здійснення одноосібних публікацій у 17 наукових працях, десять із яких є фаховими виданнями України, а дві – закордонними. На нашу думку, надруковані праці в цілому відбивають основний зміст дисертаційної роботи.

Об'ємним є і матеріал дослідження: 11 860 антропоодиниць, які функціонували у XVII (351), XVIII (1 105), XIX ст. (1 580), XX ст. (3 473) та XXI (6 840) століттях.

Наукову достовірність висновків, отриманих О. М. Ющишиною, підвищують і різнопланові підходи до аналізу антропонімів, зокрема описовий, зіставний, порівняльно-історичний, семантичного, структурного й етимологічного аналізу тощо.

Основними питаннями, які намагається розв'язати у своєму дослідженні Оксана Миколаївна, є дослідження семантики твірних основ прізвищевих назв і сучасних прізвищ, установлення продуктивності антропонімів кожної з розглянутих лексико-семантичних груп, виявлення закономірностей відбиття

Північний Степ, Полтавщина, Середня Наддніпрянина, Уманщина), Схід (Північна, Центральна і Східна Донеччина, Слов'янський район Донеччини), Захід (Бойківщина, Верхня Наддністрянщина, Гуцульщина, Закарпаття, Західне Поділля, Лемківщина, Опілля, Північна Тернопільщина), Південь (Дніпровське Припоріжжя, Нижня Наддніпрянина, Правобережне Побужжя) і Північ (Житомирщина). Однак територія Центральної Хмельниччини ще не була об'єктом ономастичного вивчення, тому потреба комплексного опису системи прізвищевих назв і прізвищ цього регіону, безумовно, зумовлює актуальність теми дисертаційної роботи О. М. Ющишиної.

Дослідження пов'язане з науковою темою кафедри української філології Хмельницького національного університету «Проблеми філології: історія і сучасність». Тема дисертації затверджена вченою радою зазначеного навчального закладу (протокол № 6 від 31 січня 2012 року).

Результати наукових пошуків апробовані шляхом виступів на 19 наукових і науково-практичних конференціях та здійснення одноосібних публікацій у 17 наукових працях, десять із яких є фаховими виданнями України, а дві – закордонними. На нашу думку, надруковані праці в цілому відбивають основний зміст дисертаційної роботи.

Об'ємним є і матеріал дослідження: 11 860 антропоодиниць, які функціонували у XVII (351), XVIII (1 105), XIX ст. (1 580), XX ст. (3 473) та XXI (6 840) століттях.

Наукову достовірність висновків, отриманих О. М. Ющишиною, підвищують і різнопланові підходи до аналізу антропонімів, зокрема описовий, зіставний, порівняльно-історичний, семантичного, структурного й етимологічного аналізу тощо.

Основними питаннями, які намагається розв'язати у своєму дослідженні Оксана Миколаївна, є дослідження семантики твірних основ прізвищевих назв і сучасних прізвищ, установлення продуктивності антропонімів кожної з розглянутих лексико-семантичних груп, виявлення закономірностей відбиття

в них різних типів апелятивів та онімів, визначення мотиваційних ознак прізвищевих назв і прізвищ Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст., з'ясування словотвірно-структурних ознак антропонімікону вказаної території на різних часових зрізах, порівняння найбільш продуктивних моделей досліджуваного регіону та інших територій України.

Одразу ж зазначимо, що з усіма вказаними завданнями О. М. Ющишина загалом успішно справилася, що дозволяє говорити про вагоме значення її дослідження як у теоретичній площині, так і у практичній, адже результати наукових студій можуть бути використані при читанні спецкурсів з ономастики та історії української літературної мови, дериватології та історичної лексикології в закладах вищої освіти. Варто підкреслити й особливу роль укладеного дослідницею інверсійного словника прізвищ, який може бути використаний для видання повного словника й атласу прізвищ України.

Заслуговує на увагу чітке структурування дисертаційної роботи, яка складається з двох анотацій, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаної літератури та джерел, а також двох додатків (відомостей про апробацію результатів дослідження й інверсійного словника).

Підготовлені українською та англійською мовою анотації відповідають чинним стандартам і достатньо інформативні щодо змісту і структури виконаної роботи. Також наявний список публікацій дисертантки.

У вступі подано чітко продуманий науковий апарат: це особливо стосується формулювання мети і завдань роботи, з'ясування її наукової новизни і теоретичного та практичного значення, переліку питань, які виносяться на захист, опису апробації результатів дослідження.

Теоретичні засади вивчення прізвищевих назв і прізвищ описано в першому розділі. Насамперед це стосується з'ясування сутності цих двох понять, встановлення їхніх диференційних ознак, опису історії антропонімічних

досліджень, визначення екстралінгвальних факторів, які впливали на формування прізвищевої системи Центральної Хмельниччини.

У другому і третьому розділах О. М. Ющишина детально характеризує прізвищеві назви і прізвища досліджуваного регіону за семантикою твірної основи, мотиваційними відношеннями і способом творення. Дослідниця пропонує усталену в антропоніміці систематизацію пропріальних лексем, наводить достатню кількість ілюстративного матеріалу, вдало підсумовує отримані результати, які порівнює з висновками інших антропонімістів.

Можна погодитися і з основними положеннями сформульованих чітко і послідовно загальних висновків, зокрема тих, які стосуються групування відонімних і відапелятивних прізвищевих назв і прізвищ та характеристики найбільш продуктивних твірних лексем, виокремлення низки мотиваційних типів, розмежування антропонімів, утворених за допомогою різновидів морфологічного і лексико-семантичного способів, проведення аналогій з результатами вивчення прізвищ інших регіонів України, визначення перспектив подальшого дослідження антропонімікону Хмельниччини. Безумовно, можна стверджувати, що висновкова частина повністю розкриває сутність і кожного розділу, і усього дослідження, що дозволяє стверджувати, що Оксана Миколаївна Ющишина досягла поставленої мети й отримала нові науково обґрунтовані теоретичні й експериментальні результати, які в сукупності є суттєвими для розвитку мовознавства в цілому й антропоніміки зокрема.

Достатньою є кількість опрацьованої літератури (234 позиції), яка включає практично всі монографічні роботи вітчизняних дослідників, зокрема дисертації або їхні автореферати, а також іншомовні праці (18 позицій) та джерела (8 позицій), які використано при написанні дослідження і на які в тексті дисертації є посилання. Також відзначимо оформлення бібліографії відповідно до стандартів сучасного наукового мовлення.

Як бачимо, зміст дисертаційної роботи О. М. Ющишиної охоплює основні аспекти визначеної теми. Комплексний аналіз антропонімів Центральної

Хмельниччини дисертантка здійснила шляхом висвітлення їхніх семантико-мотиваційних і структурно-дериваційних особливостей, що дозволило їй зробити науково достовірний висновок про те, що описані прізвищеві назви і прізвища «нерозривно пов'язані із загальнонаціональною системою іменувань української мови. Водночас на формування досліджуваної антропонімійної системи впливали особливості суспільно-політичного й релігійно-культурного розвитку, географічного розташування території тощо» (с. 191).

Водночас слід зазначити, що рецензована дисертація, як практично кожне самостійне й оригінальне дослідження, не позбавлена окремих недоліків.

На нашу думку, не зовсім доцільною у структурі підпараграфа 1.1.2 «Диференційні ознаки прізвищ» є детальна характеристика прізвищ за схемою, розробленою М. М. Торчинським (див. сс. 27–28), адже надалі аналіз антропоодиниць проводиться фактично лише за трьома критеріями: семантичним, мотиваційним і словотвірним.

На с. 61 Оксана Миколаївна подає таблицю 1.1 зі зведеними даними аналізу динаміки національного складу України. Варто було би підготувати й інші таблиці, які б наочно продемонстрували розмаїття лексико-мотиваційних і структурно-дериваційних атрибутів прізвищевих назв і прізвищ Центральної Хмельниччини, причому не лише в синхронному, але й у діахронному вимірах.

Аналізуючи семантику твірних основ, дисертантка подає твірні лексеми не до всіх прізвищ (наприклад, їх немає до антропонімів *Сутулка* (с. 73), *Коротун*, *Крепкий*, *Моргун*, *Шпортун* (с. 74), *Верецага* (с. 75), *Тарахтій*, *Фукалов* (с. 76), *Консулов* (с. 78) та інших). Не з усіма тлумаченнями можна погодитися (наприклад, навряд чи прізвище *Шаров* походить від прикметника *шарий* у значенні «сірий» (с. 72)).

У параграфі 2.4 «Полісемантичні ПН та прізвища» описано 605 таких антропонімів, однак імовірно, що їх набагато більше. Можемо навести низку прикладів, коли прізвище може бути мотивованим лексемами з різною семантикою, як-от:

Гайдук – 1) «повстанець-партизан, що боровся проти турецького панування»; 2) «солдат придворної охорони»; 3) «виїзний лакей, слуга в багатому поміщицькому домі; слуга»; 4) «народний танець» (с. 81);

Бойчунь – пор.: 1) *бойки* – «представники однієї з етнічних груп західноукраїнських областей»; 2) від чоловічого імені *Бои[слав]*; 3) *бойко* – «забіяка» (с. 84);

Дружинін – пор.: дружина – 1) «одружена жінка стосовно до свого чоловіка»; 2) «одружений чоловік стосовно до своєї жінки»; 3) «добровільне об'єднання людей, створене з якою-небудь метою»; 4) «у стародавній Русі – збройний загін, що становив постійну військову силу князя і брав участь в управлінні князівством» (с. 85).

Значна частина прізвищ на *-ський* представлена і серед відапелятивних похідних (*Жабський, Линецький* (с. 89), *Буряківський, Бурячинський, Кладницький, Кострицький, Лопушанський* (с. 91)), і особливо з-поміж відіменних (*Григоровський, Гриневецький, Михалевський, Михаловський, Пединський, Фединський, Ходоровський* (с. 112), *Івановський, Петриковський, Петропавловський, Семеновський* (с. 213), *Матушевський, Матушинський, Павленський, Павлецький, Павлицький, Павлюківський, Томашевський, Якушевський, Яхновський*, (с. 214)), тим паче, що відтопонімні номінації, як свідчить підпараграф 2.2.2 «Відтопонімні ПН і прізвища» (с. 118-122), досить детально представлені в антропоніміконі Центральної Хмельниччини. Далі вони таки розглядаються у групі «Полісемантичні ПН і прізвища», проте тоді не варто було їх кваліфікувати як складники перших двох груп.

У Висновках сформульовано тезу «Специфічною особливістю Центральної Хмельниччини є велика кількість архаїзмів і діалектизмів,

засвідчених в антропонімах» (с. 191), однак у другому розділі дисертації немає детальної інформації, яка стосується утворення прізвищ від архаїзмів.

Навряд чи квалітативним є прізвище на *-уш*: *Януш* (с. 137).

Характеризуючи словотвір прізвищевих назв і прізвищ, О. М. Ющишина зазначила, що «суфіксація – єдиний засіб творення прізвищ у межах морфологічного способу» (с. 144), але далі наводить прикметникові форми *Безсмертний, Заболотний, Зацерковний, Нагорний* і т. п., які, по суті, є конфіксальними утвореннями. Можна погодитися з тим, що деякі з цих лексем у мові функціонують як ад'єктиви, що переходять у розряд власних назв шляхом власне семантизації, однак *Безкоровайний, Заставний, Накутний* та інші, на нашу думку, все-таки є морфологічними дериватами.

Аналогічні сумніви наявні і в численних прикладах відтопонімних похідних із суфіксом *-ськ-*, які теж часто вважають конверсивами (на зразок: *Петропавловський, Якушевський* і под.), однак тут можна погодитися і з дисертанткою, адже часто офіційний ад'єктонім і прізвище не збігаються за фонетичним складом, а це означає, що процес творення прізвища відбувався за моделлю «ойконім + суфікс», а не шляхом антропонімізації ад'єктоніма.

На с. 53 зазначено «Проблемі реконструкції праслов'янського антропонімного фонду присвячено монографію «Нариси з праслов'янської антропонімії» В. П. Шульгача...», а у Списку літератури подано лише першу її частину (2008 р.), тоді як вийшли з друку ще дві частини (2015 і 2018 рр.).

Оцінюючи дисертацію загалом, можемо зазначити, що О. М. Ющишина поставленої мети досягла, оскільки її робота є самостійним, концептуально завершеним дослідженням, яке містить важливі теоретико-методологічні узагальнення і практичні пропозиції. Наведені побажання мають дискусійний характер і так само, як і зауваження, суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої праці.

Автореферат і текст дисертації ідентичні за змістом. В авторефераті відбито основні теоретичні положення, аргументацію та висновки роботи.

Враховуючи актуальність теми і новизну отриманих дисертанткою наукових результатів, їхню обґрунтованість і достовірність, а також практичну цінність сформованих положень та висновків, маємо всі підстави вважати дисертаційну роботу з теми «Прізвищеві назви і прізвища Центральної Хмельниччини XVII – XXI ст.» такою, що відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567 зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 року та № 1159 від 30 грудня 2015 року, а її автора – Оксану Миколаївну Ющишину – гідною присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Вінницького державного педагогічного
університету імені М. М. Коцюбинського

Н. М. Павликівська

3 грудня 2019 року

Підпис Н. М. Павликівської засвідчую:

проректор з наукової роботи

доктор педагогічних наук,
професор А. М. Коломієць

Павликівської Н.М.
Коломієць А.М.
Павликівська
"04 грудня 2019"

